

ТЕРМІНОЗНАВСТВО

УДК 811.161.2'37:656:001.4

Н. В. Нікуліна, Н. П. Книщенко,
А. М. Домановський

ТЕРМІНОЛОГІЯ І НОМЕНКЛАТУРА СУХОПУТНОЇ ВІЙСЬКОВОЇ ТЕХНІКИ: ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ ПРОЦЕСІВ НАЗОВНИЦТВА

У пропонуваній статті йдеться про дослідження військової технічної термінології і номенклатури, що є вкрай актуальним на сьогодні, бо термінологія військової техніки тільки побіжно була репрезентована в роботах деяких мовознавців, а номенклатура взагалі залишилася поза увагою науковців-термінологів.

Проведено мовно-історичний екскурс терміна **танк**, а також розглянуто номен сухопутної військової автомобільної техніки, сформовано базу номенклатурних одиниць для їхнього подальшого аналізу, визначено мотиваційні бази назовництва, проаналізовано продуктивні способи, завдяки яким номен легко класифікуються, модернізуються і пришвидшують процеси моделювання номенклатурних позначень нових типів техніки.

Ключові слова: сухопутна військова техніка, термін, номен, термінологія, номенклатура.

Nikulina N., Knyshenko N., Domanovskyi A. Terminology and nomenclature of land military equipment: history and modernity of nomination. *The article deals with the study of military technical terminology and nomenclature, which is extremely relevant today, when the active phase of the Russian-Ukrainian war is underway and weapons are undergoing new modifications. After spectral reviewing the topics of linguistic studies of the military sphere, we can state that the terminology of military equipment was only briefly represented in the works of some linguists, and the nomenclature remained completely unnoticed by experts in terminology.*

During the research, the following general scientific approaches were applied: analysis and synthesis, comparison and contrast, modeling, hypothetical-deductive, component analysis, functional, system-structural, oppositional, experimentation. They are organically combined with branch methods of scientific study and elaboration of terminologies and nomenclatures.

A linguistic-historical excursus of the term “tank” was carried out, the nomenclature of land military automobile equipment was considered, a base of nomenclature

units was formed for their further analysis, and motivational nomenclature bases, which are grounded on authentic Ukrainian historical names – ataman, Cossack, varta; geographical names – Obolon, Svitiaz; epithets – impulse, innovator; anthroponym Bohdan; zoonyms – leopard, newt were determined.

Thus, the naming format of land military automobile equipment has the same motivators and resources as the automobile nomination, the method of using Latin alphabet signs and digital indices in the process of new nomination is quite productive because such nomenclature signs are easily classified and modernized, and they speed up the modeling process of nomination for new types of equipment.

Key words: *land military equipment, term, nomen, terminology, nomenclature.*

Вступ

Сухопутна військова техніка має у своєму складі чималий перелік термінів і номенклатурних одиниць транспортних засобів, що на термінознавчому рівні потребують дослідження типології і формату назовництва. Особливо актуальним вважаємо дослідження військової технічної термінології і номенклатури на сьогодні, коли ведеться активна фаза російсько-української війни й озброєння зазнає нових модифікацій.

Вітчизняні термінознавчі студії з дослідження військової термінології доволі широкоформатні за тематикою наукових розвідок: Акульшина Н. Т. (*сучасна перська військова термінологія*), Андріанова О. Я. (*військово-морська термінологія української мови*), Балабін В. В. (*американський військовий сленг*), Бурячок А. А. (*українська військова термінологія*), Василенко Д. В. (*запозичення англомовного військового лексикону*), Зацний Ю. А. (*термінологія антитерористичної боротьби англійською мовою*), Кириченко А. Г. (*англійський авіаційний радіотелефонний дискурс*), Лукіяничук Ю. О. (*класифікація військових термінів*), Михайленко Т. Д. (*військова терміносистема*), Мурашко Л. В. (*українська військова лексика звань та посад*), Осадчук М. Л. (*англійська військова термінологія*), Погонєць В. В. (*військова лексика англійської мови*), Рибалка Я. І. (*військова українська лексика доби козацтва*), Романченко А. А. (*авіаційна термінологія перської мови*), Рякіна О. Р. (*військова авіаційна інженерна термінологія*), Туровська Л. В. (*українська військова термінологія звань та посад*), Халимоненко Г. І. (*тюркська військова лексика українського козацтва*), Халіновська Л. А. (*українська авіаційна термінологія*), Яремко Я. П.

(українська військова термінологія), Яценко Н. О. (українські назви військового одягу); серед зарубіжних досліджень на увагу заслуговують праці Gilliland C. Herbert (*сленг ВМС США*), Christine Ammer (*військові терміни та спорт*) та інші.

Переглянувши тематику лінгвістичних досліджень військової царини, можемо констатувати, що українська термінологія військової техніки тільки побіжно була репрезентована в роботах деяких мовознавців, а номенклатура взагалі залишилася поза увагою науковців від термінознавства.

Метою нашої наукової розвідки є прагнення дослідити в діяхронії і синхронії основні процеси моделювання номів на позначення сухопутної військової техніки, зокрема автомобільної і бронетанкової.

Серед основних завдань дослідження є такі: уніфікувати основні моделі номенклатурних назв транспортних засобів, передусім українського виробництва, щоб у подальших наукових дослідженнях провести зіставний аналіз з технікою, виробленою закордонними відомими концернами; визначити основні тенденції та комунікативні стратегії називання військового автомобільного транспорту, вказати мотиваційні ознаки, покладені в основу номінації та особливості структури номенклатурних назв.

Методи дослідження

Під час дослідження послуговувалися такими загальнонауковими підходами: аналіз і синтез, порівняння й зіставлення, моделювання, гіпотетико-дедуктивний, компонентний аналіз, функціональний, системно-структурний, – що органічно поєднуються з галузевими методиками наукового вивчення й опрацювання термінологій.

Для виконання окреслених у науковій розвідці завдань застосовано такі методи дослідження: *описовий метод* (для інвентаризації номенклатурних назв автомобільної і броньованої техніки, пояснення специфіки їхньої будови й у діяхронії, і в синхронії); *метод пасивного спостереження (реєстраційний метод)* використано для вибірки із широкого загалу саме технонів сухопутної військової техніки, зокрема на позначення автомобільної техніки, виробленої українськими й закордонними відомими концернами; *метод компонентного аналізу* використано для виокремлення відонімних і відапелятивних складників

номенклатурних назв та номенів гібридної форми. Застосування вказаних методів уможливило всебічно проаналізувати номенклатурні знаки на позначення військових автомобілів та техніки всіх видів, що забезпечують повсякденну діяльність Збройних Сил України.

Виклад основного матеріалу

Залежно від призначення, бойових і технічних характеристик машини поділяються на автомобільну й бронетанкову техніку. Відповідно до чинного законодавства, зокрема, наприклад, в Інструкції з автомобільного та бронетанкового забезпечення в Державній прикордонній службі України, до **автомобільної техніки** належать транспортні засоби, що використовуються для перевезення особового складу й вантажів, а також перевезення й використання під час руху чи на місці встановленого на них обладнання, механізмів тощо для виконання спеціальних робочих функцій.

До **бронетанкової техніки** належать танки, самохідно-артилерійські установки (САУ), бойові машини піхоти (БМП), бойові машини десанту (БМД), бронетранспортери (БТР), бойові розвідувально-дозорні машини (БРДМ), бойові розвідувальні машини (БРМ), бойові броньовані автомобілі (ББА) та мотоцикли, а також їх шасі, що використовуються під монтаж засобів зв'язку й управління, озброєння та спеціальної техніки, технічних засобів охорони кордону й спеціального обладнання, тягачі й інші машини на шасі бронетанкової техніки, машини технічної допомоги, майстерні, ремонтно-евакуаційні машини на бронетанковій базі (Інструкція, 2018).

Почнімо мовно-історичний аналіз номінаційного процесу із загальновідомого терміна **танк**, уживаного для позначення бойової броньованої машини на гусеничному шасі в багатьох мовах світу, що зобов'язаний своєю появою відомій інформаційній спецоперації британської контррозвідки. Під час Першої світової війни, відправляючи перші гусеничні бронемашини на фронт залізницею, британці пустили чутку про партію цистерн (англійською *tank*) для питної води, буцімто виготовлених на замовлення російського уряду. Величезні розміри та ромбоподібна форма перших британських танків "Mark" цілком відповідали цій версії. Згодом назва **танк** закріпилась і прижилась, однак у багатьох мовах використовують також інші терміни для позначення бойової броньованої гусеничної машини.

Цікавими є також маловідомі спроби українських лінгвістів запропонувати питомо українські слова, що могли б стати синонімами до міжнародного терміна *танк*. Відомою є історія буквального російського перекладу англійського слова *tank* (ємність або цистерна) як *лохань*. Чи не вперше слово *лохань* на позначення танка російською мовою використали в журналі «Вокруг света» за 1916 рік, де в публікації «Современные путешествующие крепости в бою» під вигаданим малюнком танка зазначалось, що американський журнал «Scientific American» зобразив за розповідями та чутками сенсаційний англійський винахід – знамениту *лохань*, або мандрівну фортецю, у момент її дій проти німецьких окопів.

Трохи згодом в одному із чисел журналу «Нива» за 1917 рік опубліковано переклад російською мовою щоденника австралійського солдата, який тиждень воював у британському танку. Публікація має назву «Семь дней въ “Лохани”», а в короткій передмові до нього пояснено, що «английские солдаты называли ... “лоханью” (“tank” – “тэнкъ”))» нову бойову броньовану машину на гусеничному ході. Редакції «Ниви», на відміну від попередників з «Вокруг света», змушених задовольнитися передруком напівфантастичного малюнка з американського журналу «Scientific American», пощастило роздобути справжню світлину британського танка.

Оригінальні терміни для позначення бойової броньованої машини в інших мовах виявились більш вдалимими. У німецькій мові основою для творення терміна стала *броня*. *Танк* німецькою називали *Sturmpanzerwagen* – ‘штурмовий броньований візок (машина)’, *Panzerkampfwagen* – ‘броньований бойовий візок (машина)’ або просто *Panzer* – ‘панцерник’ або ‘броньовик’. У вермахті часів нацистського третього райху танки фігурували під терміном *Panzerkampfwagen* з використанням військової аббревіатури *PzKpfw* або *Pz*. У Бундесвері – збройних силах сучасної Німеччини – використовується термін *Kampfpanzer* – ‘бойовий панцерник’ або бойовий танк. Французькою мовою танк називали *Char de combat* – ‘бойовий візок (машина)’, або просто *Char*. Італійці використовують термін *Carro armato* (‘озброєна колісниця’), греки – *Αρμα μάχης* (‘бойова колісниця’), іспанці – *Carro de combate* (‘бойовий візок’), шведи – *Stridsvagn* (‘бойовий візок (машина)’). Оригінальними на тлі ‘бойових візків’ стали поляки, які називали танк *Czołg* (‘бойова гусенична машина’).

В українській мові вже від 1920 років закріпився міжнародний термін *танк*, саме його наведено у виданому 1928 року «Російсько-українському словнику військової термінології». Однак українські термінознавці продовжували шукати краще слово на позначення бойової броньованої машини на гусеничному шасі. Найдетальніше це питання розглянуто в статті «Автомобілева термінологія», автор – Вукола Дитель (Дитель, 1936). Дослідник запропонував відмовитись від терміна *танк* на позначення бойової броньованої машини на тій підставі, що цей термін використовується також на позначення цистерни, а за однією із західноукраїнських говірок слово *танки* означає ‘танці’. Також В. Дитель навів терміни *човг* і *совг*, однак обидва запропонував відкинути, оскільки *човг* є похідним від польської назви танка *czołg*, а «совгами» називали на заході України ковзани для ковзанки на льоду. На заміну термінам *танк*, *совг* і *човг* дослідник запропонував термін *панцеросовг* або *панцеросов*, подібно до слів *паротяг* і *панцеропотяг*. Легкий танк (танкетку) В. Дитель запропонував називати *панцеросовка*.

Звертається до пошуку слів, що могли б замінити слово *танк*, також Павло Штепа. В опублікованій 1967 року в Торонто книзі «Знахідки до словника чужослів» він наводить на позначення бойової броньованої гусеничної машини терміни *човг*, *плаз* та *повз* (Штепа, 1967: 135). Цікавою є також знахідка Святослава Караванського, наведена у «Практичному словнику синонімів української мови», він пропонує називати *танк* «повзуном» (Караванський, 2014: 451).

Нині термінознавчі пошуки слів на позначення терміна *танк* українською мовою продовжуються, на них можна натрапити на сайті «Словотвір», серед запропонованих там термінів є такі: *бронестріл*, *повзостріл*, *панцер*, *бронець* і навіть *ведмідь (мишко)*, *каді(у)бель* та *повзовхистостріл* чи *повзовхистогат*. Навряд чи якесь зі згаданих слів спроможеться потіснити твердо усталений термін *танк* в офіційному слововжитку, однак кілька з них цілком можуть поширитись у художній літературі та публіцистиці.

Досліджуючи вже не терміни, а номени сухопутної військової автомобільної техніки, створюємо базу номенклатурних одиниць для їхнього подальшого аналізу. У нагоді стає інформація про те, що профільні фахівці Центрального науково-дослідного інституту озброєння та військової техніки ЗСУ, починаючи з 2014 року, вели науково-технічний супровід процесу створення і випробування сучасних зразків

автотехніки, саме ці номінативні одиниці ми й зафіксуємо: *бронеавтомобіль «БАРС-8»; спеціалізований броньований автомобіль «КО-ЗАК-2»; броньована бойова колісна машина «КОЗАК-2М1»; броньована медична машина МТ-ЛБ С; спеціалізований бронеавтомобіль «ВАРТА; спеціалізований бронеавтомобіль «НОВАТОР»; автофургон броньований Renault Sherpa Light Scout; спеціалізований броньовик «Козак 001»; спеціалізований броньовик «Козак 2М»; спеціалізований броньовик «Козак 3»; автомобіль КраЗ-6322-WP; автомобільне шасі КраЗ-63221-WP; автомобіль КраЗ-5233BE-WP; броньований бортовий автомобіль «Raptor» МТТВ на базі шасі КраЗ-6322; автомобільне шасі КраЗ-5233HE-WP; автомобіль «Богдан-6317»; автомобіль «Богдан-5316»; багатоцільовий повнопривідний автомобіль КраЗ-6322 «Солдат»; сідельний тягач «Богдан-6425»; автомобіль «Богдан-6317-WP»; автомобіль «Богдан-2351»; автомобіль Renault Midlum D14 Night 300 E3; важковозний напівпричіп транспортний КВС3-5001; легкоброньований плаваючий автомобіль (бронетранспортер) «Тритон»; бронетранспортер «Дозор-Б»; командно-штабна машина «Світязь» на базі БТР-70Ді; комплекс автоматизованого управління (КАУ) артдивізіоном «Оболонь-А»; спеціальна апаратна СА-10У від НТК «Імпульс»; броньований транспортний автомобіль «Отаман» (Довідник, 2022).*

Щоб визначитися з форматом і будовою найменувань сухопутної військової автомобільної техніки, можна розглянути номенклатурний знак **КраЗ-6322 «Raptor» МТТВ**. Холдингова компанія «АвтоКраЗ», разом із відомим виробником броньованих автомобілів компанією Streit Armored Group, розробили броньований бортовий автомобіль «Raptor» МТТВ на базі шасі КраЗ-6322. Багатофункціональність КраЗ-6322 «Raptor» МТТВ полягає в тому, що його можна використовувати для перевезення особового складу, як медичний евакуатор та як автомобіль для матеріально-технічного забезпечення.

Номенклатурний знак **КраЗ-6322 «Raptor» МТТВ** побудовано за схемою *аббревіаційно-цифровий компонент + онімізований апелятив + буквенний індекс*. Аббревіаційний компонент **КраЗ-6322** традиційно вказує на виробника автомобіля і модифікацію, онімізований апелятив **«Raptor»** у цьому номені є англійського походження зі значенням *«хижа тварина, хижий звір»*, що, до речі, за мотиваційними характеристиками не дуже асоціюється з оприлюдненим призначенням як *«медичний евакуатор»*.

Також у поле нашого зору потрапив номен **КраЗ-6322 «Солдат»**, яким позначено багатоцільовий повнопривідний автомобіль, призначений для транспортування особового складу, а також різних вантажів; може використовуватися як баластний тягач для транспортування літаків на аеродромах. У цій номенклатурній назві апелятив **«Солдат»** має відкриту мотиваційну основу найменування, що чітко віддзеркалює призначення *«транспортування особового складу»*. Апелятиви *«Raptor»* і *«Солдат»* пройшли онімізацію – перехід загального імені в ім'я особове.

У контексті номенклатурного найменування важливим фактором є мотиваційна база. На думку С. М. Руденко, вибір мотиваторів номінативних одиниць отримав нове пояснення й розширив спектр детермінант. Мотивація тепер враховує не лише буквальні знання про позначуване, представлені прямими значеннями мовних одиниць, а й оцінно-емоційну, сенсорну, метафоричну, образну, парадоксальну інформацію» (Руденко, 2018).

Моделювання номенів сухопутної військової автомобільної техніки має декілька мотиваційних баз, нами зафіксовано низку номенклатурних знаків, в основу яких покладено **українські історичні назви: отаман, козак, варта; назви з географічного країнознавства: Оболонь, Світязь; апелятиви імпульс, новатор; антропонім Богдан; зооніми: барс, тритон.**

Загалом можна зробити висновок, що формат назовництва сухопутної військової автомобільної техніки має ті ж мотиватори й ресурси, що й автомобільна номінація, доволі продуктивним є спосіб використання знаків латинської абетки й цифрових індексів у процесі нової номінації, адже такі номенклатурні знаки легко класифікуються, модернізуються і пришвидшують процеси моделювання номенклатурних позначень нових типів техніки. У номенклатурних назвах, що мають у своєму складі буквено-цифрову частину, доволі цікавим є те, що виробники не мають систематизованого графічного оформлення номенклатурних знаків, тому бачимо подальше зацікавлення минулими й сучасними номенклатурними процесами.

Висновки

З огляду на те, що автотранспортна термінологія і номенклатура є однією з найбільш динамічно розвинених тематичних сфер

сучасної мови, до якої ми долучаємо терміни й номенклатурні знаки сухопутної військової автомобільної техніки, то перспективи подальших розвідок ми продовжуємо вбачати в поглибленому вивченні низки актуальних питань: уточнення типу семантичного компонента відонімних номенів, зв'язку власної назви, асоціативного фактора й позначуваного матеріального об'єкта; класифікація відапелятивних номенів, визначення типів номенклатурного моделювання й різновидів семантичного компонента; типологізація буквено-цифрових складників технічних номенклатурних одиниць на позначення авто-транспортної техніки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дитель, В. (1936) Автомобілева термінологія. *Рідна мова* (Варшава), Ч. 6 (42), 261–264. 2. Довідник з озброєння і військової техніки. Узято з <https://www.ukrmilitary.com/p/weapons-and-military-equipment.html>. 3. Інструкція з автомобільного та бронетанкового забезпечення в Державній прикордонній службі України. Узято з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0886-18#Text>. 4. Караванський, С. (2014). *Практичний словник синонімів української мови*. 5-те вид., опрац. і доп. Львів: БаК. 5. Печерський, А. (2023) Панцеросов, повзун, совг, човг, плаз і повз: як пропонували називати танк українською мовою. Узято з <https://armyinform.com.ua/2023/09/14/panczerosov-povzun-sovg-chovg-plaz-i-povz-yak-proponuvaly-nazyvaty-tank-ukrayinskoyu-movoyu/>. 6. Руденко, С. М., & Сапожнікова, Л. Я. (2018). *Творення та функціонування номенклатурних назв в українській підмові харчування (мовно-концептуальний аспект)*. Харків: Монограф. 7. Штепа, П. (1967) *Знайдібки до словника чужослів*. Торонто: Видав Семен Стасишин.

REFERENCES

1. Dytel, V. (1936) Avtomobileva terminolohiia [Automobile terminology. Native language]. *Ridna mova* (Varshava), Ch. 6 (42), 261–264 [in Ukrainian]. 2. *Dovidnyk z ozbroiennia i viiskovoi tekhniky* [Handbook on weapons and military equipment]. Retrieved from <https://www.ukrmilitary.com/p/weapons-and-military-equipment.html> [in Ukrainian]. 3. *Instruktsiia z avtomobilnoho ta bronetankovoho zabezpechennia v Derzhavni prikyordonni sluzhbi Ukrainy* [Instruction on automobile and armored support in the State Border Guard Service of Ukraine]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0886-18#Text> [in Ukrainian]. 4. Karavanskyi, S. (2014) *Praktychnyi slovnyk synonimiv ukrayinskoï mowy* [Practical Dictionary of Synonyms of the Ukrainian Language]. 5-te vyd., oprats. i dop. Lviv : BaK [in Ukrainian]. 5. Pecherskyi, A. (2023) Pantserosov, povzun, sovg, chovh, plaz i povz: yak proponuvaly nazyvaty tank ukrayinskoiu movoiu [Panzerosov, povzun, sovg, chovg, plaz and povz: the suggestions to name the tank in Ukrainian]. Retrieved from <https://armyinform.com.ua/2023/09/14/panczerosov-povzun-sovg-chovg-plaz-i-povz-yak-proponuvaly-nazyvaty-tank-ukrayinskoyu-movoyu/> [in Ukrainian]. 6. Rudenko, S. M., & Sapozhnikova, L. Ia. (2018) *Tvorennia ta funktsionuvannia nomenklaturnykh nazv v ukrayinskii pidmovi kharchuvannia (movno-kontseptualnyi aspekt)* [Creation and functioning of nomenclature names in the Ukrainian sublanguage of food (linguistic and conceptual

aspect)]. Kharkiv: Monohraf [in Ukrainian]. 7. **Shtepa, P.** (1967) *Znadibky do slovnyka chuzhosliv* [Contributions to the dictionary of foreign words]. Toronto: Vydav Semen Stasyshyn [in Ukrainian].

Нікуліна Неля Василівна – кандидат філологічних наук, магістр педагогіки вищої школи, доцент, завідувач кафедри українознавства, Харківський національний автомобільно-дорожній університет; вул. Ярослава Мудрого, 25, м. Харків, 61002, Україна.

Tel. +38(050)6389361

E-mail: nykulina@ukr.net

<http://orcid.org/0000-0001-7832-7407>

Nikulina Nelia Vasylivna – Candidate of Philological Sciences (Ph.D in Philology), Master in Pedagogy of Higher School, Associate Professor, Head of the Ukrainian Studies Department, Kharkiv National Automobile and Highway University; 25 Jaroslava Mudroho Str., Kharkiv, 61002, Ukraine.

Книшенко Наталія Петрівна – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри українознавства, Харківський національний автомобільно-дорожній університет; вул. Ярослава Мудрого, 25, м. Харків, 61002, Україна.

Тел.: +38(099)3320686

E-mail: knishenko@meta.ua

<http://orcid.org/0000-0002-0803-2774>

Knyshenko Natalya Petryvna – Ph. D in Philology, Associate Professor at the Department of Ukrainian studies, Kharkiv National Automobile and Highway University; 25 Jaroslava Mudroho Str., Kharkiv, 61002, Ukraine.

Домановський Андрій Миколайович – кандидат історичних наук, доцент.

Tel. +38(097)4559133

E-mail: gesta.baudolini@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-4287-7620>

Domanovskyi Andrii Mykolayovych – Candidate of History Sciences (Ph. D in History), Associate Professor.

Надійшла до редакції 29 вересня 2023 року

CITATION

ДСТУ 8302:2015: Нікуліна Н. В., Книшенко Н. П., Домановський А. М. Термінологія і номенклатура сухопутної військової техніки: історія і сучасність процесів назовництва. *Лінгвістичні дослідження: зб. наук. пр. Харк. нац. пед. ун-ту імені Г. С. Сковороди* / гол. ред. Н. В. Піддубна. Харків, 2023. Вип. 59. С. 89–98. DOI: <https://doi.org/10.34142/23127546.2023.59.07>

АРА: Нікуліна, Н. В., Книшенко, Н. П., Домановський, А. М. (2023). Термінологія і номенклатура сухопутної військової техніки: історія і сучасність процесів назовництва. *Лінгвістичні дослідження*, 59, 89–98. DOI: <https://doi.org/10.34142/23127546.2023.59.07>